

LBRIS

We know
books

Adriana Chioaru

**EUGEN NEGRICI,
CRITIC ȘI ISTORIC LITERAR**

**LIMES
2024**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CHIOARU, ADRIANA

Eugen Negrici, critic și istoric literar / Adriana Chioaru. -
Florești : LimesFlorești, 2024
Conține bibliografie
ISBN 978-606-799-709-5

929
821.135.1.09

© Editura Limes, pentru prezenta ediție
Str. Castanilor, 3
407280 Florești – Cluj
Tel.: 0723/194022
Email: edituralimes2008@yahoo.com
www. edituralimes.ro

ARGUMENT	7
Partea I – EUGEN NEGRICI: BIOGRAFIA „FIGURII SPIRITULUI CREATOR”	13
Capitolul I: EVOLUȚIA INTELECTUALĂ A LUI EUGEN NEGRICI ÎN PERIOADA COMUNISTĂ	15
I.1. Formarea intelectuală: influențe, congruențe și clivaj	15
I.2. Fețele hegemoniei: cultură și ideologie	22
I.3. Dinspre „baricadele” criticii, spre frontierele literaturii	27
I.4. Portret de grup cu Eugen Negrici	34
Capitolul al II-lea: DE LA CRONICA LITERARĂ LA ANALIZA CRONICILOR ISTORICE	46
II.1. Cronicile de la „Ramuri”	47
II.2. Evaziunea printre „ruinele” literaturii române	54
II.3. Literatura veche: metode de cercetare și sistematizare	58
II.3.1. Dualitate și simbioză (în cercetarea textelor religioase)	59
II.3.2. Intenționalitate și literaritate (în cercetarea textelor istorice)	78
II.3.3. Inovație și sistematizare (în cercetarea altor texte)	91
II.4. „Experimentalismul interpretativ” și schimbarea de paradigmă.....	99
Partea a II-a – EUGEN NEGRICI: CRITIC LITERAR.....	103
ȘI TEORETICIAN	103
Capitolul al III-lea: EUGEN NEGRICI: DE LA TEORIE	105
LA CRITICA LITERARĂ.....	105
III.1. Introducere în metoda lui Eugen Negrici: de la actul lecturii la actul critic.....	105
III.2. Destinul unui concept-lemă (între radicalizare și fisurare).....	118
Capitolul al IV-lea: EUGEN NEGRICI, CRITIC DE POEZIE	132
IV.1. De la structurare la critica de poezie. Dorința de sistem....	132
IV.2. Eugen Negrici: introducere în poezia generației '60. Lecturi încrucișate	140
IV.3. Spre o sistematizare a poeziei.....	151
IV.4. Poezia în <i>Iluziile literaturii române</i>	154

Partea a III-a – EUGEN NEGRICI, ISTORICUL LITERAR.....	161
Capitolul al V-lea:.....	163
EUGEN NEGRICI ȘI ISTORIILE LITERATURII ROMÂNE ...	163
V.1. Istoria literaturii (române): actualitate și eterogenitate	163
V.2. <i>Literatura română sub comunism</i> : dinamica unui raport diacronic.....	169
V.3. Toposuri predilecte, într-o posibilă istorie a literaturii „ <i>sub comunism</i> ”	185
Capitolul al VI-lea: DESPRE ILUZIILE LITERATURII ROMÂNE	195
VI.1. În anticamera deziluzionării: <i>Simulacrele normalității</i> .	
Despre „perimarea valorilor” literare.....	195
VI.2. Oglizile demitizării	199
VI.3. Spectaculozitatea periclitantă a revizuirilor.....	213
VI.4. Situația ex-centrică. O pseudoretorică a contradicției	223
 CONCLUZII	 228
 BIBLIOGRAFIE	 243

ARGUMENT

A scrie, astăzi, despre un critic literar contemporan poate fi o încercare problematică, mai ales dacă acesta este autorul unor concepte critice controversate și al unor perspective abrupte asupra istoriei literaturii române. Abordarea unor arii tematice diferite, prin grile nonconformiste, cu un instrumentar inedit, face dificilă situarea lui Eugen Negrici într-o galerie de critici și istorici literari. Este el un istoric literar cu o *altfel* de istorie a literaturii? Un teoretician ale cărui concepte sunt în impas? Un critic literar ale cărui metode nu au făcut școală? Sau este un vizionar încă neînțeles?

De la această **ipoteză** pornește lucrarea de față, intitulată *Eugen Negrici, critic și istoric literar*, urmărind, prin mișcări centrifuge și centripete, constantele și recurențele unei opere care, privită din perspectivă holistică, relevă nivelurile metamorfotice ale unei viziuni marcate atât de evoluție, cât și de factori perturbatori.

Motivația lucrării pleacă de la imaginea controversată și paradoxală¹ a acestui autor proteic, considerat fie un vizionar lucid, fie un adaptat la „vremi” în schimbare, preocupat de succes. Opera sa înregistrează o divergență a tendințelor și o tematică diversificată, făcând dificilă prinderea, într-un portret, a „*figurii spiritului [său] creator*”.

Actualitatea temei derivă atât din operă, ancorată în realitatea imediată, cât și din receptarea critică vie, deși uneori schizoidă, suscitată de schimbarea postdecembristă de ton și de atitudine ale autorului, și amplificată prin apariția *Iluziilor literaturii române*. În pofida faptului că volumul s-a înscris în tendința generală, a ultimilor ani, de revizuire a ierarhiilor literare și de primenire a canonului, apariția sa a generat, încă din 2008, puternice controverse, prin aducerea sub lupă a unor subiecte din zona *tabuurilor* istoriei literaturii române, demersul plasându-l pe autor în prim-planul atenției publice. Nu putem face abstracție nici de latura pur documentară a *Jurnalului revizitat*, publicat, parțial, în 2011, și

¹ Alex Goldiș, *Sincronizarea criticii românești postbelice în deceniile opt și nouă. Teorii, metode, critici*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Seria Aula, 2013, p. 96.

Capitolul I: EVOLUȚIA INTELLECTUALĂ A LUI EUGEN NEGRICI ÎN PERIOADA COMUNISTĂ

I.1. Formarea intelectuală: influențe, congruențe și clivaj

Polarizarea antagonică a receptării critice – tulburate de schimbarea de ton și de perspectivă din *Iluziile literaturii române* –, ne determină să cercetăm în ce măsură a reușit criticul să facă propriile alegeri, într-o epocă a totalitarismului și într-un spațiu circumscris, la debut, personalității mentorului său. Începutul de drum al lui Eugen Negrici este cu atât mai relevant, cu cât se situează sub semnul unei zodii politice a încorsetării și a arbitrarului, dar și al unor personalități culturale faste, care i-au influențat semnificativ evoluția.

Născut la data de 28 noiembrie 1941, la Râmnicu-Vâlcea, și absolvent al liceului „Nicolae Bălcescu” din orașul natal, Eugen Negrici urmează, între 1955 și 1959, cursurile Facultății de Limba și Literatura Română din Universitatea bucureșteană. Este atras de orele de lingvistică și de istorie a limbii, datorită unor profesori precum Al. Rosetti și Iorgu Iordan. Pentru Catedra de literatură sunt reprezentativi, în schimb, tinerii asistenți universitari Eugen Simion și Nicolae Manolescu, nu titularul cursului, Geoge Ivașcu. Intervievat, în timpul *Colocviului național universitar de literatură română contemporană* (ediția a VII-a, Brașov, 7 – 8 aprilie 2011), despre cursurile acestuia din urmă, autorul *Literaturii sub comunism* răspunde cu umor: „Am fost la un curs și după-ai am dispărut cu totul. M-au chemat la sfârșit colegii să mă duc și eu când se încheie magnific cursul universitar al domnului Ivașcu. [...] Așa că am făcut lingvistică”⁴.

În cadrul aceluiași colocviu, Eugen Negrici a fost rugat să-și definească punctul de pornire. Autorul *Iluziilor literaturii române* a declarat pe un ton confesiv, reprimându-și un rictus malițios: „sunt produsul inte-

⁴ Eugen Negrici, în *Literatura română contemporană. Eugen Negrici și Cornel Ungureanu* (coordonator: Andrei Bodiu). Lucrările Colocviului național universitar de literatură română contemporană. Ediția a VII-a, Brașov, 7 – 8 aprilie 2011. Editura Universității Transilvania din Brașov, p. 23.

lectual al unui eșec și al unei farse”⁵. „Eșecul” era materializat de slaba (re)prezentare – în catedra universitară bucureșteană – a cursurilor de literatură, motiv de specializare în lingvistică.

Despre începutul carierei la Universitatea din Craiova, prin repartiția prin decizie guvernamentală, Eugen Negrici menționează: „Acolo am predat toate disciplinele de limbă. Toate, repet, toate. Învățându-le, sistematizându-le, punându-le la punct. Încercând să fiu bun la cursurile mele și acest lucru mi-a luat un efort extraordinar. Am predat lingvistică până în ultima zi a regimului Ceaușescu. În ultima parte am predat istoria limbii literare pe care am făcut-o ca pe o istorie a expresiei, adică am tras-o spre literatură. Am făcut stilistică, semiotică și poetică. Asta m-a ținut în legătură cu literatura”⁶. Cursurile lui Eugen Negrici devin forme de evadare dintr-o realitate restrictivă și dintr-o literatură bolnavă, fragilă și „ghetoizată”, după cum spune însuși autorul *Emancipării privirii*, iar primele sale studii stau sub semnul lecturilor importante, decisive în formarea sa, din operele unor Roland Barthes și Umberto Eco.

„Farsa” despre care vorbește la Colocviul brașovean este cea a lui Mircea Ciobanu, „*omul providențial al carierei*” (după cum îl numește Eugen Negrici în timpul lucrărilor Colocviului național universitar de literatură română contemporană, ediția a VII-a, Brașov, 7 – 8 aprilie 2011). Mircea Ciobanu îl obligă, printr-un fals contract, pe autorul *Logosului...* să respecte un termen strict de elaborare și de predare a volumului de debut. Mistificarea are efecte benefice; cele opt luni de muncă asiduă la *Antim. Logos și personalitate* se încheie cu ilustrarea unor noi metode de analiză a textelor antimiene. Studiul trădează, în final, tendințele lui Eugen Negrici către poziționarea ex-centrică (nu neapărat „excentrică” și „din cele mai ciudate unghiuri”⁷, așa cum o evaluează Alex Goldiș), dar și specializarea în domenii precum lingvistica, stilistica și semiotica, și marchează declanșarea unui lung travaliu sistematizant și programatic. De altfel, toate cărțile lui Eugen Negrici vor fi marcate de „voluptatea și melancolia rigorii”, după cum afirmă Gabriel Coșoveanu în articolul intitulat astfel, publicat în „Ramuri”.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 23.

⁷ Alex Goldiș, *Sincronizarea criticii românești postbelice în deceniile opt și nouă. Teorii, metode, critici*, București, ed. cit., pp. 97 și 99.

Mircea Ciobanu rămâne prezent în scrisul lui Eugen Negrici, în recenzii și în studii, nu numai în referirile autobiografice. În recenzia la *Istorie*, cronicarul de la „Ramuri” concluzionează interogativ: „Când printre scriitorii contemporani numeri pe Mircea Ciobanu, te întrebi ce complexe mai poate avea astăzi literatura română?”⁸. Trei ani mai târziu, îi va răspunde Mircea Martin, în *G. Călinescu și „complexele” literaturii române*.

Portretul tânărului asistent universitar Eugen Negrici, venit, în 1964, la Catedra de lingvistică a Universității din Craiova, se suprapune peste cel realizat „la aniversară”, în noiembrie 2011, de Gabriel Coșoveanu, care își caracterizează profesorul drept „elitist și autoreferențial”, considerând că „el își aliază, fără retorism, credința în Dumnezeu, într-o luptă fără armistiții cu ostilitățile lucrurilor”⁹.

Un moment important în biografia și în formarea intelectuală a tânărului Eugen Negrici a fost întâlnirea cu Al. Piru. Trimis la Craiova cu repartiție guvernamentală, pentru a întări corpul universitar nou constituit, Eugen Negrici intră, împreună cu Dorin Teodorescu (de asemenea trimis cu repartiție la Craiova) sub influența lui Alexandru Piru, numit, tot atunci, decan al Literelor craiovene. Cei doi tineri asistenți universitari frecventează asiduă cursul profesorului Al. Piru. Desprins, cu regret, de lumea universitară bucureșteană, autorul *Figurii spiritului creator* contribuie în manieră importantă, împreună cu Dorin Teodorescu, la consolidarea autorității spațiului universitar craiovean, atât prin metamorfozarea creativă a unor discipline considerate, adesea, aride, de către studenți, cât și prin iterativitatea aparițiilor în periodice sau în volume. De altfel, Eugen Negrici și Dorin Teodorescu sunt două figuri luminoase în articolele, jurnalele și interviurile unor critici, scriitori și editori craioveni, precum Gabriel Coșoveanu, Nicolae Marinescu, Bucur Demetriad, Gabriela Gheorghisor, Paul Aretzu.

Mentorul său, Al. Piru, deși având un cu totul alt tip de gândire, se deschide către o relație remarcabilă cu Eugen Negrici, căruia îi imprimă

⁸ Eugen Negrici, *Istorie*, în „Ramuri”, nr. 4, din 15 aprilie 1978, pp. 7 și 15.

⁹ Gabriel Coșoveanu, *Voluptatea și melancolia rigorii*, în „Ramuri”, an. XLVIII, nr. 11 (1145), din 15 noiembrie 2011, pp. 15 – 16.

un susținut ritm al aparițiilor în periodice. În „Ramuri”, articolele semnate de autorul *Figuri spiritului creator* constituie o prezență mensuală.

Temele abordate ilustrează o predilecție pentru textele vechi (*Pasaje de război în cronicile moldovene*¹⁰, *Timpul epic în cronici*¹¹, *O variantă a cronicii lui Radu Greceanu*¹²), dar culisează către modernism (*Urmuz sau drama rostirii cuvântului*¹³, *Structura „Poemelor luminii”*¹⁴, „*Cimitirul Buna-Vestire*”¹⁵, *Despre înțelesurile prozodiei*¹⁶), către critică și teorie literară (*Moralitatea criticii*¹⁷), spre istorie literară (*Inconsecvențele istoriei literare*¹⁸), spre recenzie (*Ion Caraion: „Bacovia – sfârșitul continuu”* [Cronica literară]¹⁹, *Două cărți de critică* [Ov. Ghidirmic, Zaharia Stancu sau interogația nesfârșită; Magdalena Popescu, *Slavici*]²⁰, *Debuturi în proza scurtă* [Florin Logreșteanu, *Răspântia păsărilor*

¹⁰ Eugen Negrici, *Pasaje de război în cronicile moldovene*, în „Ramuri”, an. VII, nr. 9 (75), din 15 septembrie 1970, p. 16.

¹¹ *Idem*, *Timpul epic în cronici*, în „Ramuri”, anul VII, nr. 10 (76), din 15 octombrie 1970, p. 13.

¹² *Idem*, *O variantă a cronicii lui Radu Greceanu*, în „Ramuri”, an. VIII, nr. 7 (85), din 15 iulie 1971, p. 20.

¹³ *Idem*, *Urmuz sau drama rostirii cuvântului* [Pâlnia lui Stamate], în „Ramuri”, an. VI, nr. 6 (60), din 15 iunie 1969, p. 17.

¹⁴ *Idem*, *Structura „Poemelor luminii”*, în „Ramuri”, an. VI, nr. 7 (61), din 15 iulie 1969, p. 18.

¹⁵ *Idem*, „*Cimitirul Buna-Vestire*”, în „Ramuri”, an. VI, nr. 8 (62), din 15 august 1969, p. 18.

¹⁶ *Idem*, *Despre înțelesurile prozodiei* (I), în „Ramuri”, an. X, nr. 5 (107), din 15 mai 1973, p. 19; *Despre înțelesurile prozodiei* (II), în „Ramuri”, an. X, nr. 6 (108), din 15 iunie 1973, p. 13.

¹⁷ *Idem*, *Moralitatea criticii*, în „Ramuri”, an. XIV, nr. 10 (160), din 15 octombrie 1977, pp. 5, 14.

¹⁸ *Idem*, *Inconsecvențele istoriei literare*, în „Ramuri”, an. XV, nr. 8 (170), din 15 august 1978, pp. 4, 15.

¹⁹ *Idem*, *Ion Caraion: „Bacovia – sfârșitul continuu”*, în „Ramuri”, an. XIV, nr. 11 (161), din 15 noiembrie 1977, p. 7.

²⁰ *Idem*, *Două cărți de critică* [Ov. Ghidirmic, Zaharia Stancu sau interogația nesfârșită; Magdalena Popescu, *Slavici*], în „Ramuri”, an. XIV, nr. 12 (162), din 15 decembrie 1977, pp. 7, 15.

lor; Mircea Diaconu, *Șugubina*]²¹, *Timpul mărturisirii* [Eugen Simion, *Jurnal parizian*]²², *Melancolia productivă* [Monica Spiridon, *Melancolia descendenței*]) sau conturează promisiunea unor proiecte de durată, precum *Expresivitatea involuntară*²³, *Imanența literaturii* (*Extensia literarului*²⁴, *Expansiunea clișeului*²⁵, *Prețul precauțiilor*²⁶), *Sistematica poeziei*²⁷.

Tot Al. Piru îi îndrumă lucrarea de doctorat. *Narațiunea în cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin* se dovedește a fi o desprindere nu numai de stilul și metodele mentorului, ci și față de orice precedent românesc din acest segment. Evitând „*clasificările exacte și economia unei lucrări, când se numără cu zecile tezele de doctorat devenite cărți cu om și operă în sertărașe de banalități fără cusur*”²⁸, venind spre istoriografie cu metode noi, Eugen Negrici inovează, realizând prima analiză naratologică pe texte vechi. Într-o perioadă de restricții și încorsetări ideologice și politice, în care Occidentul este demonizat și toate contactele cu acesta sunt drastic restricționate și sancționate, aparițiile revoluționare și propunerile înnoitoare ale criticii literare franceze sunt inaccesibile și prohibite. Cu toate acestea, autorul *Logosului și personalității* antimiene este racordat la noutățile informaționale – în special cele din critica și istoria literară

²¹ *Idem*, *Debuturi în proza scurtă* [Florin Logreșteanu, *Răspântia păsărilor*; Mircea Diaconu, *Șugubina*], în „Ramuri”, an. XV, nr. 1 (163), din 15 ianuarie 1978, pp. 10, 15.

²² *Idem*, *Timpul mărturisirii* [Eugen Simion, *Jurnal parizian*], în „Ramuri”, an. XV, nr. 2 (164), din 15 februarie 1978, p. 7.

²³ *Idem*, *Expresivitatea involuntară*, în „Ramuri”, anul VII, nr. 3 (69), din 15 martie 1970, p. 19.

²⁴ *Idem*, *Extensia literarului*, în „Ramuri”, an. XV, nr. 9 (171), din 15 septembrie 1978, p. 5.

²⁵ *Idem*, *Expansiunea clișeului*, în „Ramuri”, an. XV, nr. 11 (173), din 15 noiembrie 1978, p. 7.

²⁶ *Idem*, *Prețul precauțiilor* [*Catastih de toate veniturile*, de Constantin Brâncoveanu, descoperit la Atena], în „Ramuri”, an. XVII (1980). Volum jubiliar, 1905 – 1980, pp. 49 – 50.

²⁷ *Idem*, *Sistematica poeziei. Metamorfozare (caseta modelului)*, în „Ramuri”, anul XXV, nr. 7 (289), din 15 iulie 1988, p. 3; *Sistematica poeziei II. Structurare (caseta modelului)*, în „Ramuri”, an. XXV, nr. 78 (290), din 15 august 1988, p. 5.

²⁸ *Idem*, *Ion Caraion: „Bacovia – sfârșitul continuu”* [Cronica literară], în „Ramuri”, an. XIV, nr. 11 (161), din 15 noiembrie 1977, p. 7.

– de dincolo de Cortina de fier –, pe care le asimilează, le augmentează și le aplică în mod inovativ.

Teza de doctorat, o depășire a nivelului structuralist, este apreciată de Șerban Cioculescu, Dan Simionescu, Zigu Ornea (editorul volumului de debut, *Antim. Logos și personalitate* – 1971) și de Al. Piru, care se dovedește deschis față de o altă viziune decât a sa. Abordarea cronicilor din perspectivă naratologică rămâne o preocupare constantă a tânărului critic, care urmărește „modul ingenios în care intervine această partitură a narării”²⁹ și în proza modernă. Deschiderea și înțelegerea față de inovația (în fapt, o ruptură) produsă de Eugen Negrici consolidează o relație extraordinară și o prietenie puternică.

Nu numai metoda, dar și opera discipolului, în ansamblu, și direcțiile sale, se diferențiază categoric de cele ale îndrumătorului său. Lucrările lui Al. Piru au, preponderent, caracter monografic sau de istorie literară: *Opera lui Garabet Ibrăileanu* (1959), *Viața și opera lui Garabet Ibrăileanu* (1967), *Liviu Rebreanu* (1965), *Costache Negruzzi* (1966), *Poezii Văcărești* (1967), *Introducere în opera lui I. Eliade Rădulescu* (1971), *Introducere în opera lui Vasile Alecsandri* (1978), *Literatura română veche* (1961), *Literatura română premodernă* (1964), *Istoria literaturii române. I. Perioada veche. II. Epoca premodernă* (1970), *Panorama deceniului literar românesc 1940 – 1950* (1968), *Poezia românească contemporană 1950 – 1975* (1975), *Istoria literaturii române până la 1830* (1977), *Istoria literaturii române de la început până astăzi* (1981).

Alteori, sunt grupări în volum ale unor articole și studii: *Varia. Precizațiuni și controversate* (I, 1972), *Studii și observații critice* (II, 1973), *Analize și sinteze critice* (1973), *Reflexe și interferențe* (1974), *Permanențe literare și Valori clasice* (1978), *Marginalia* (1980), *Debuturi* (1981), *Discursul critic* (1987), *Critici și metode* (1989).

Chiar dacă în primele două volume, *Antim. Logos și personalitate* și *Narațiunea în operele lui Gr. Ureche și Miron Costin*, Eugen Negrici surprinde și aspecte monografice, criticul nu se arată preocupat, în general, de studiul monografic, ci, mai curând, de conturarea „figurii spiritului

²⁹ *Idem, Debuturi în proza scurtă* [Florin Logreșteanu, *Răspântia păsărilor*; Mircea Diaconu, *Șugubina*], în „Ramuri”, an. XV, nr. 1 (163), din 15 ianuarie 1978, pp. 10, 15.

creator” al unor autori, începând cu Antim Ivireanu și cu „fericitul Heliade”³⁰, până la Nichita Stănescu.

Spre deosebire de îndrumătorul său, autorul *Iluziilor literaturii române* trece cu ușurință de la literatura veche, de care Al. Piru s-a preocupat constant și preponderent, la cea contemporană, pe care o abordează critic atât în unele din articolele menționate mai sus, cât și în volume precum *Introducere în poezia contemporană* sau *Sistematica poeziei*.

Al. Piru este desconsiderat, adeseori, prin comparația, uneori involuntară, cu G. Călinescu, al cărui asistent universitar a fost. Cu tot epigonismul discipolului, considerăm speculativă și neargumentată afirmația lui Marian Popa, care, trimițând către o presupusă „ascendență de ceangău” a lui Al. Piru, apreciază că „impulsuri obscure i-a (*sic!*) programat nversiunea față de literatura română și de specificul textului literar în general”³¹. (De altfel, pe seama aceleiași ascendențe, autorul *Istoriei literaturii române de azi pe mâine* pune și izbucnirile antisemite din tinerețe ale lui Al. Piru, manifestări cu consecințe drastice, mergând până la excluderea autorului lor, timp de zece ani, din sistemul universitar.)

În opinia noastră, opera lui Alexandru Piru nu ilustrează „aversiunea față de literatura română”; iar „mediocritatea pozitivistă care produce imaginea unei literaturi mediocre”³², decelată de Marian Popa în *Istoriile... „vechistului”*, ar putea fi, mai curând, semnul unei limitări, nicidecum al unei aversiuni.

Nu puține sunt, însă, formulările apreciative. Florin Mihăilescu consideră că Al. Piru merită încadrat în rândul puținilor (opt) istorici literari importanți, ale căror portrete sunt conturate în *Conceptul de critică literară în România*, și că articolele sale critice „sfârșesc într-o superioară și nobilă pedagogie”³³, iar interes prezintă și „estetica autorului, extrasă în

³⁰ *Idem, Fericitul Heliade*, în „Ramuri”, an. VII, nr. 12 (78) din 15 decembrie 1970, p. 13.

³¹ Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine. Volumul II. 23 august 1944 – 22 decembrie 1989*, versiune revizuită și augmentată, București, Editura Semne, 2009, p. 1013.

³² *Ibidem*.

³³ Florin Mihăilescu, *Conceptul de critică literară în România. II. Aspecte contemporane*, București, Editura Minerva, 1979, p. 171.

esență din principiile clasiciste călinesciene”, în care „obiectul artei este umanitatea surprinsă în esența sa durabilă”³⁴.

Deși nu a strălucit prin creativitate, rămânând un epigon al lui G. Călinescu, deși cursurile sale sunt amintite ca monotone, atât în istoriile literare, cât și în relatările foștilor studenți, Al. Piru rămâne un documentalist al cărui efort a semănat, nu arareori, cu salahoria pe tărâmul istoriografiei și al statisticii. Ilustrative, în acest sens, sunt afirmațiile pe care, într-un interviu³⁵, Eugen Negrici le citează din dialogurile cu îndrumătorul său, care îi mărturisise că a copiat de patru ori, de mână, *Istoria...* lui G. Călinescu, la solicitarea autorului, într-o perioadă în care volumul fusese prohibit.

Prin comparație cu Al. Piru, unghiul din care Eugen Negrici abordează literatura veche marchează un salt metodologic și de perspectivă, iar cursurile sale, „trase către literatură”, după propriile mărturisiri, reușesc să surmonteze ariditatea pe care studenții³⁶ o văd, adeseori, în științele limbii. Dacă Al. Piru este un salahor al istoriei literaturii, eforturile sintetice ale autorului *Iluziilor literaturii române* sunt văzute, nu arareori, ca iconoclaste. Așadar, primele studii și articole ale discipolului relevă congruența în interesul pentru literatura veche, dar și clivajul față de metodele și de viziunea lui Al. Piru.

I.2. Fețele hegemoniei: cultură și ideologie

Reconstituirea succintă a peisajului literar din timpul comunismului permite clarificarea rolului scriitorilor și a funcțiilor scrisului în totalitarism. Ne interesează determinarea condițiilor în care s-a produs intrarea în scenă a lui Eugen Negrici și măsura în care temele alese la debut rămân în atenția criticului. La nivelul întregii sale opere, urmăm determinarea categoriei în care se înscrie, după propria tipologie.

Evoluția imprevizibilă a literaturii române a dus, după o perioadă interbelică în care artisticul atinsese apogeul și în care sincronizarea cu

³⁴ *Ibidem*, p. 169.

³⁵ Interviul cu Eugen Negrici, în data de 12 mai 2013, la Universitatea din București.

³⁶ Interviul cu Nicolae Marinescu, fost student al lui Eugen Negrici și al lui Al. Piru, directorul revistei de cultură „Mozaicul”, în data de 21 mai, la Craiova, în redacția revistei; interviul cu Gabriel Coșoveanu, fost student al lui Eugen Negrici, Prodecan al Facultății de Litere a Universității din Craiova, în data de 20 mai 2013, la Craiova.

Occidentul fusese un deziderat împlinit, spre o „eră a ticăloșilor” – cum o numește Marin Preda –, marcată de redimensionarea artelor după tiparul ideologiei partinice.

Tranziția către realismul socialist (1944 – 1948) este începutul dramatic al „culturii de stânga” născute din epurări, demascări și execuții ale scriitorilor la zidul politic, din eliminări din viața publică a acelora care nu aderaseră la „literatura nouă”. Tăvălugul nivelării venea peste două generații postmaioresciene: sămănătoriștii și poporaniiști precum Mihail Sadoveanu, Ionel Teodoreanu, I. Al. Brătescu-Voinești, Gala Galaction, Cezar Petrescu, Ion Agârbiceanu, tradiționaliștii ca Vasile Voiculescu, Nichifor Crainic, Ion Pillat, Aron Cotruș, dar și moderniștii: Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, G. Călinescu.

Cercetând presa din perioada de început a comunismului, Ana Selejan surprinde cu acuratețe, în volumele³⁷ sale, toate zbaterile și agonia literaturii, comentând nuanțat evenimentele. În *Poezia românească în tranziție (1944 – 1948)*, autoarea delimitează, chiar de la început, atribuțiile esențiale ale intervalului: „Foarte scurt ca întindere temporală, dar extrem de bogat, divers și simptomatic la nivelul faptului literar, acest răstimp este cu totul atipic în lanțul istoriei literare. Ceea ce s-a întâmplat atunci nu seamănă cu nimic din ceea ce se întâmplase în vreo secvență din succesiunea de momente literare anterioare și nici nu se va mai (*sic!*) repeta după suprimarea libertății de exprimare și inspirație instituită de realismul socialist”³⁸. Volumul Anei Selejan este nu numai o reconstituire clară a imaginii vieții literare în intervalul de trecere, dar și o privire lucidă asupra modului în care „a avut loc, în fapt, sfârșitul diversității poetice

³⁷ *Trădarea intelectualilor* (1992, ediția a II-a, 2005), *Reeducare și prigoană* (1993, ediția a II-a, 2005), *Literatura în totalitarism. 1949 – 1951. Întemeietori și capodopere* (vol. I, 1994, ediția a II-a, 2007), *Literatura în totalitarism. 1952 – 1953. Bătălii pe frontul literar* (vol. II, 1995, ediția a II-a, 2008), *Literatura în totalitarism. 1954. Anul „gloriosului deceniu”* (vol. III, 1996, ediția a II-a, 2009), *Literatura în totalitarism. 1955 – 1956* (vol. IV, 1998), *Literatura în totalitarism. 1957 – 1958* (vol. V, 1999), *Literatura în totalitarism. 1957 – 1958* (vol. VI, 2000) și *Poezia românească în tranziție (1944 – 1948)* (2007).

³⁸ Ana Selejan, *Poezia românească în tranziție (1944 – 1948)*, București, Editura Cartea Românească, 2007, p. 18.

considerată elitist-restrictivă ca adresabilitate, putere de receptare și influență ideologică, ce fel de experiență poetică a substituit-o, de către cine și prin ce tip de imaginar și orientare³⁹.

Etichetați drept „decadenți”, moderniștii sunt eliminați din viața culturală. În bătălia declanșată în 1944 pentru autonomia literaturii, bătălie care se va relua în anii '60, nu se implică doar scriitorii și ideologii politici ai diverselor partide, ci și ziariștii – în publicații precum „Universul literar”, „Tribuna poporului”, „Dreptatea”, „Scânteia”, „Scânteia tineretului”, „Revista Fundațiilor Regale”. Divergența climatului literar de la începutul perioadei postbelice este susținută atât în dezbaterile, cât și în campaniile de presă care au un rol covârșitor în substituirea literaturii moderniste – numite, în epocă, „literatura turnului de fildeș” – cu „arta ca ideologie”. Dintre acestea, patru sunt precumpănitoare⁴⁰: campania de execuții literare, dezbaterile despre „trădarea intelectualilor”, campania privind criza culturii și cea împotriva decadentismului.

Literatura începe o evoluție nefirească, dictată de ideologia de partid și jalonată de evenimentele politice importante. Fiecare moment politic duce la o mișcare de ape în lumea culturală. Ilustrăm succint, prin câteva repere semnificative: formarea guvernului Petru Groza (1945) aduce cu sine instituționalizarea artei prin Uniunea Sindicatelor de Artiști, Scriitori și Ziariști; abolirea monarhiei (30 decembrie 1947) și impunerea supremației partidului unic înseamnă declanșarea politizării forțate a întregii culturi, finalizată cu o serie de crucificări ale unor personalități culturale; moartea lui I. V. Stalin (1953) aduce o relativă destindere; revoluția din Ungaria (1956) provoacă o nouă încrâncenare; *Declarația din aprilie* (1964) marchează desovietizarea literaturii; *Tezele din iulie*⁴¹ 1971, ale lui Nicolae Ceaușescu, sunt o tentativă de resurrecție ideologică și de (re)suprimare a autonomiei culturale. Uneori, consecința este depar-

³⁹ Vasile Spiridon, *Co-lecție de periodice*, în „Ateneu”, an. XLVI, nr. 9, din septembrie 2009, p. 18.

⁴⁰ *Apud* Ana Selejan, *Trădarea intelectualilor. Reeducare și prigoană*, ediția a II-a adăugită cu indice de nume și cu o prefață a autoarei, București, Editura Cartea Românească, 2005.

⁴¹ Titlul integral este „*Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*”.

te de a fi cea dorită și planificată de către partinici: în urma *Tezelor din iulie*, de pildă, scriitorii se regrupează.

Partidul unic controlează viața social-politică și culturală, începând cu anul de prag 1948. El impune sovietizarea nu numai a artei, ci și a modului de viață, lichidând cărțile și scriitorii care nu se transformă în instrumente propagandistice. Singura metodă⁴² de creație admisă este realismul socialist, „metoda metodelor”. Sub semnele acestei zodii este consemnat debutul publicistic al lui Eugen Negrici, în „Gazeta literară”, în 1964, dar și debutul în volum (cu *Antim. Logos și personalitate*), în 1971.

Puși la zid, scriitorii n-au prea multe alegeri de făcut. Unii se conformează și devin instrumentele regimului, promotori ai doctrinei comuniste și chiar denunțatori vigilenți ai abaterilor de la linia partinică. Sunt cei care scriu „literatura aservită”, după cum o numește autorul *Iluziilor literaturii române*. Alții sunt obligați, prin presiuni insuportabile, la compromisuri, pentru a putea publica o „literatură tolerată”. Însă mai există o categorie: scriitorii care sunt, pur și simplu, eliminați, fie de pe scena culturală, fie literalmente.

Scriitorul a devenit, în atari condiții, un instrument al propagandei; în caz contrar, era decretat inamicul partidului și al poporului. El își putea câștiga privilegiile sau putea cădea în dizgrație dacă alegea vreo formă de disidență. Literatura este, astfel, strâns controlată de către culturnici. Pentru a fi publicată, o operă suportă cenzura ideologilor de serviciu, a editorilor (care erau înregimentați politic) și a scriitorului însuși. În cele din urmă, literatura întreagă este redusă la funcția de mijloc de propagandă.

Așadar, scriitorul este fie un instrument docil, fie un inamic al partidului, care trebuie eliminat dacă nu poate fi împlânzit. După Ana Selejan, intelectualii se găsesc prinși între „reeducare și prigoană”. Rezultatul este dramatic: „redimensionarea ideologică a literaturii române la cele două niveluri ale ei: restructurarea cantitativă, prin «vânătoarea de vrăjitoare» (proces care a redus simțitor scara valorilor și a orientărilor literare, fiind primul pas spre uniformizare și standardizare creatoare), și restructurarea calitativă – care viza schimbarea de direcție și paradigmă literară

⁴² Eugen Negrici nuanțează explicit alegerea termenului „metodă”: „*metodă și nu curent, întrucât curentele sunt trecătoare*” (*Literatura română sub comunism. 1948 – 1964*, ediția a II-a revizuită, București, Editura Cartea Românească, p. 22).

prin asumarea (integrarea) exclusivă în operă a social-politicului –, ca fundament și viziune, în defavoarea esteticului”⁴³.

Jalonată de *Declarația din aprilie*, din 1964, a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, de plecarea sovieticilor din România și de *Tezele* ceaușiste din iulie 1971, perioada cuprinsă între 1964 și 1971 este marcată de o relativă liberalizare în literatură, spre deosebire de cea anterioară, amprentată, încă, puternic, de politizare. Este etapa în care se resuscitează patriotismul și naționalismul, se redeschid, parțial, canalele către lumea occidentală și în care este continuată recuperarea trunchiată a operelor unora dintre scriitorii interziși încă din primii ani de după război.

Discursul critic face eforturi să iasă din stereotipia uniformizantă a tiparului ideologic, extrăgând, din lexicul prohibit, și vehiculând termeni precum „intuiție”, „vocație”, „personalitate”, „talent”, „subiectivitate”, „individualitate”, efort care imprimă un recul față de o altă arie, marcată de „metode”, „instrumente”, „teorii”, nu opusă, dar receptată negativ și trecută în plan secundar, din cauza „metodei metodelor” – realismul socialist. Alex Goldiș determină un adevărat „complex al superiorității lui (talentului – n. n.) față de metodă, complex care explică reticenta cu privire la specializarea instrumentelor critice” și duce la „antagonismul dintre vocație și metodă”⁴⁴.

În ianuarie 1964, Eugen Negrici publică, în „Gazeta literară”, primul său articol despre operele dramatice ale lui Ioan Slavici. Apărut în prestigioasa publicație, articolul devoalează rigoarea științifică a lingvistului. Se prefigurează atenția pentru elementele inedite din istoria literară care, „punând accentul pe nuvelistică, a ignorat sau a expediat grăbit opera dramatică”⁴⁵ a scriitorului ardelean. Alături de calitățile – nu ușor de decelat – ale farselor și ale dramelor lui Ioan Slavici, criticul relevă și insuficiențele din categoria schematismului și a lipsei de inventivitate. Aceste abateri care împing opera la limitele artisticității, dezvăluie direcția studiilor lui Eugen Negrici, interesate de textele aflate la granițele literarității, studii care au produs efervescență mai târziu.

⁴³ Ana Selejan, *Poezia românească în tranziție (1944 – 1948)*, ed. cit., p. 21.

⁴⁴ Alex Goldiș, *Sincronizarea criticii românești postbelice în deceniile opt și nouă. Teorii, metode, critici*, ed. cit., p. 7.

⁴⁵ Eugen Negrici, *Slavici. Gazeta de teatru*, în „Gazeta literară”, an. XI (1964), nr. 2 (512), de joi, 9 ianuarie 1964, p. 1.

Ioan Slavici nu revine în atenția criticului, până la articolul din decembrie 1977, când, în recenzia *Două cărți de critică*⁴⁶, face observații pe marginea textului Magdalenei Popescu. Antim se regăsește, însă, în volume precum *Figura spiritului creator, Poezia medievală în limba română* și în numeroase articole apărute pe parcursul a nouă ani, până în 1980, dar și în temele sugerate doctoranzilor (*Vocația educativă a evului mediu românesc*, 2000; *Modele retorice în literatura română veche*, 2001; *Antim Ivireanul – personalitate complexă a literaturii române*, 2009; *Contribuția ierarhilor Varlaam și Antim Ivireanul la dezvoltarea oratoriei românești*, 2009).

Cele două repere temporale, 1964 și 1971, sunt borne în evoluția lui Eugen Negrici, marcând anul apariției primului său articol, despre Ioan Slavici, în „Gazeta literară”⁴⁷, și anul apariției primului său volum, *Antim. Logos și personalitate*. Se observă decalajul substanțial al debutului în volum al criticului, față de cel în periodice, apoi saltul de la dramaturgia unuia dintre clasicii literaturii române, la textele vechi, abordate prin metode inovatoare. Explicația vine dinspre disciplinele care îi orientează cariera universitară și din deschiderea sa față de critica occidentală – cu precădere structuralism, lingvistică, semiotică –, în contextul cultural românesc în care accentul cădea pe vocația critică, iar metoda era considerată un epifenomen al acesteia. Criticul se situează ex-centric, încă de la debut, demontând perspectiva osificată a adaptării metodei la text.

I.3. Dinspre „baricadele” criticii, spre frontierele literaturii

„Tranșeele” criticii literare din anii șaizeci au fost un pas semnificativ spre redobândirea autonomiei esteticului, înglobând presa literară a vremii și suscitând atenția criticii postcomuniste. Însă bătălia pentru estetic nu a monopolizat întreaga arenă; mulți dintre șaptezeciști nu au participat direct. Încercăm să determinăm impactul acestui „război de tranșee” asupra evoluției lui Eugen Negrici, plecând de la mizele luptei; cât se

⁴⁶ Eugen Negrici, *Două cărți de critică* [Ov. Ghidirmic, Zaharia Stancu sau interogația nesfârșită; Magdalena Popescu, Slavici. Cronică literară], în „Ramuri”, an. XIV, nr. 12 (162), din 15 decembrie 1977, pp. 7, 15.

⁴⁷ Titlul complet al articolului este *Slavici. Gazeta de teatru* și a apărut în „Gazeta literară”, an. XI (1964), nr. 2 (512) de joi, 9 ianuarie 1964, p. 1.

implică și, mai ales, cum se explică atitudinea autorului „*expresivității involuntare*”?

Discontinuitatea înregistrată în literatură, după cel de-Al Doilea Război Mondial, a fost o stare reactivă la metamorfozele politice, în care trecerea s-a făcut de la un regim democratic, parlamentar (ca în Occidentul față de care se înregistrase sincronizarea interbelică) la unul dictatorial, care a suprimat democrația. În condițiile în care cultura română fusese obligată să renunțe la orice legătură cu tradiția interbelică, considerată, în bloc, „moștenire burgheză” și anulată, saltul către „reabilitarea” – parțială și convenabilă – a unora dintre scriitori, și către o dezbatere pe tema modernității și a autonomiei esteticului pare uriaș.

Identitatea de grup în literatură devine, în acest context, un aspect semnificativ. Critica literară a reacționat, de multe ori, omogen, în efortul de a instaura normalitatea. Generațiile de scriitori au beneficiat de suportul său, mobilizator de forțe, cu efecte importante în cursul istoriei literare: sincronizările cu Occidentul, apărute încă din anii '60 prin asimilarea principalelor teorii – structuralismul, estetica receptării, teoriile semiotice lansate de Umberto Eco –, au influențat apariția unor opere literare notabile, în deceniile al șaptelea și al optulea.

Din anii '60, progresul în literatură se resimte. Dacă, în deceniul al cincilea, raportul dintre conținutul ideologic și cel autentic literar al unei opere era întotdeauna supraunitar, adesea tinzând către infinit, iar forma era unică și impusă, în schimb, în această perioadă, se înregistrează deplasarea accentului pe relația mai complicată (și, de aceea, mai greu de controlat) dintre ideologia realist-socialistă, pe de o parte, și diversitatea de teme și de forme îngăduite, de cealaltă parte. Ana Selejan consideră că, încă de la jumătatea anului 1956, începuseră dezbaterile „despre spiritul modern”, deși „aportul de idei și clarificările sunt minime, dar lista participanților la discuție este impresionantă”⁴⁸. Din cercetările autoarei, reiese că presa din mai 1957 reflectă aprins discuțiile substanțiale despre modernism și modernitate.

Noua direcție politică, stabilită în 1964, aduce un suflu diferit și în cultură. Pe scena literară, începutul este timid, prin articolul lui Silviu

⁴⁸ Ana Selejan, *Literatura în totalitarism. 1955 – 1956. Vol. IV. Clasicizarea realismului socialist*, București, Editura Cartea Românească, 2010, p. 400.

Ioșifescu, „Tradiție și inovație”, care deschide calea spre dezideologizare și spre o utilizare liberă a mijloacelor artistice moderne, printr-o afirmație destul de timidă: „arta contemporană oferă foarte numeroase exemple, ilustrând sensurile opuse ce le poate dobândi un procedeu, după caracterul operei în care e integrat și după viziunea estetică ce-i stă la bază”⁴⁹, fără să uite, totuși, să precizeze că „necesitatea artistică se subordonează sistemului fundamental al aprecierii, care, pentru estetica marxist-leninistă, este conținutul ideologic raportat la realitate”⁵⁰. Articolul este emblematic pentru gradul de evoluție a esteticului care, deși capătă teren, este încă ancorat de „metoda metodelor”.

Emanciparea (tolerată politic) de sub dominația dogmei totalitare începe în ultimii ani ai deceniului al șaselea, după unicul congres al scriitorilor, din 1956. Această tendință este potențată după 1960, prin Matei Călinescu, Eugen Simion, Dumitru Micu, Adrian Marino, Al. Piru, Nicolae Manolescu. Dezbaterile vizând statutul și metodele criticii au avut consecințe fructuoase în ceea ce privește evoluția către un început de sincronism.

Pentru această perioadă, M. Nițescu va consemna⁵¹ existența a patru tipuri de critică: cea exegetică (Eugen Simion, Dinu Pillat, Ion Bălu, Ovid S. Crohmălniceanu, Mihai Gafița), critica eseistică (Alexandru Paleologu, Nicolae Balotă, Alexandru George, Paul Georgescu), critica empirică (Mihai Ungheanu, Cornel Regman, Valeriu Cristea) și critica creatoare (Nicolae Manolescu, Ion Negoitescu).

Noul suflu al criticii românești este surprins de Florin Mihăilescu, în volumul apărut în 2002, *De la proletcultism la postmodernism. O retrospectivă critică a ideologiei literare postbelice*: reprezentanții ei se dovedesc deschiși spre înnoirile occidentale, „cu o predilecție marcată pentru aria culturii franceze, ce va fi însă rapid completată de sugestiile convergente ale școlii formaliste ruse și ale neocriticului american [...]. Practica și ideologia criticii ajung, de-a lungul anilor '60 – '70, la o

⁴⁹ Articolul face parte din culegerea de studii și articole *Literatură și contemporaneitate*, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 207.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 34.

⁵¹ M. Nițescu, *Sub zodia proletcultismului. O carte cu domiciliu forțat (1979–1995). Dialectica puterii. Eseu politologic*, ediție îngrijită de M. Ciurdariu, București, Editura Humanitas, 1995.